

Олександр Іванович ЧЕРВЯКОВ,

кандидат юридичних наук

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті наголошено на тому, що забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України постає гострою соціальною потребою загальнодержавного значення, а дослідження екологічної безпеки набувають особливого змісту в ході дотримання сталого розвитку держави в часи всеохоплюючої глобалізації та появи нових загроз навколишньому середовищу в умовах воєнного стану.

Зазначено, що на рівні Основного Закону сутність екологічної безпеки багато в чому розкривається крізь призму врахування специфічних викликів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою. Водночас варто звернути увагу на те, що з моменту катастрофи зусилля міжнародного співтовариства були спрямовані переважно на консервацію четвертого енергоблоку та зменшення наслідків трагедії. Разом із тим з точки зору екологічної безпеки Чорнобильська зона також виступає надзвичайно цінною територією для проведення наукових досліджень, у тому числі на міжнародному рівні, що потребує відповідного адміністративно-правового забезпечення.

Наголошено, що у контексті актуальних викликів воєнного стану та пріоритетів держави у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи доречно розуміти екологічну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, стан відносної захищеності глобальної екосистеми світу, а також навколишнього природного середовища в межах міжнародного співтовариства, держави, окремої громади від господарської та іншої діяльності людини, у тому числі продуктів та наслідків такої діяльності, надзвичайних ситуацій техногенного характеру та воєнних конфліктів.

Встановлено, у царині забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України варто звернути увагу на такі особливості, як постійна екологічна модернізація на рівні підприємств, установ, організацій та органів публічної влади в Україні; оцінювання ряду показників, пов'язаних із екологічною безпекою, зокрема так званого клімату екологічної безпеки як сукупності об'єктивних чинників, що мають вплив на діяльність підприємства, установи чи організації та формують у своїй сукупності специфічне ціннісне, нормативне, організаційне, інституційне середовище з точки зору екологічної безпеки; тісний взаємозв'язок з екологічною освітою.

Ключові слова: національна безпека України, сутність, особливості, забезпечення екологічної безпеки, екологічна модернізація, екологічна освіта.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язане насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Сучасні виклики та загрози призвели до радикальної трансформації світового економічного та соціального порядку, які супроводжуються зміною політичних конфігурацій. Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, спричинила невизначеність у перспективах глобальної та національних економік, активізувала пошуки шляхів модернізації суспільних систем. На тлі посилення сучасних загроз та зростання нестабільності у світі виникають нові виклики міжнародній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній та продовольчій сферах¹. Водночас наразі має місце застарілість та неефективність сучасного стану адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки в Україні, постає проблема запровадження низки напрямків удосконалення, зокрема пропаганди дбайливого ставлення до навколишнього середовища, забезпечення ефективного розподілу функцій та дієвого механізму управління центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування з питань формування та реалізації складових державної політики у сфері зміни клімату відповідно до їх компетенції². З огляду на це забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України постає гострою соціальною потребою загальнодержавного значення, а дослідження екологічної безпеки набувають особливого змісту в ході дотримання сталого розвитку держави в часи всеохоплюючої глобалізації та появи нових загроз навколишньому середовищу в умовах воєнного стану.

У царині вітчизняної правової доктрини теоретико-методологічні основи осмислення широкого кола проблем у сфері національної безпеки закладали у своїх ґрунтовних дослідженнях

О. М. Бандурка, О. П. Гетманець, О. М. Гончаренко, Н. М. Грущинська, С. М. Гусаров, І. І. Дейнега, П. В. Діхтієвський, О. В. Джафарова, В. П. Ємельянов, Я. Ф. Жовнірчик, Ю. Л. Калгушкін, А. Б. Качинський, В. П. Коваль, А. Т. Комзюк, І. М. Коропатнік, К. Б. Левченко, В. А. Ліпкан, О. І. Масензов, О. І. Миколенко, А. М. Михненко, А. Г. Мосейко, О. М. Музичук, Ю. В. Нестеряк, В. В. Пилип, В. Г. Пилипчук, С. П. Пономарьов, В. П. Приходько, А. В. Рубан, О. Ю. Салманова, О. Ю. Синявська, В. В. Сокуренок, С. Г. Стеценко, К. В. Тарасенко, В. П. Тимошук, В. І. Ткаченко, В. В. Хоша та інші науковці. Водночас в умовах динамічних змін клімату та переосмислення екологічної складової в енергетиці та економіці постають нові проблеми, пов'язані безпекою навколишнього середовища в регіональному, загальнодержавному та глобальному контексті.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити сутність і особливості

¹ Shumilo O., Lytvyn I., Shablysty V., Korniyakova T., Popovich I. Legal mechanism to ensure national security in the field of use of natural resources. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8 (3). P. 456.

² Haraschuk V., Zelinska Y., Spasenko V., Shynkaruk O. Administrative and legal support challenges of environmental safety under globalization. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9 (2). P. 20.

забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: встановити сутність екологічної безпеки крізь призму врахування специфічних викликів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою; проаналізувати окремі особливості забезпечення екологічної безпеки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в даній науковій статті вперше наведене авторське розуміння феномену екологічної безпеки крізь призму врахування специфічних викликів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою, розкрито авторський погляд на такі малодосліджені у вітчизняній науці категорії, як клімат екологічної безпеки, екологічна модернізація та екологічна освіта.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою національної безпеки України є Конституція України, відповідно до якої розробляються закони, доктрини, концепції, стратегії та програми, що визначають цілі та орієнтири політики національної безпеки Української держави з метою своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України¹.

Згідно з Конституцією України «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави»².

Як бачимо, на рівні Основного Закону сутність екологічної безпеки багато в чому розкривається крізь призму врахування специфічних викликів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою, коли вибух на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року призвів до викиду величезної кількості радіоактивного матеріалу на площу 200 000 км(2) у східній і центральній Європі, вразивши всі живі організми³.

Водночас варто звернути увагу на те, що з моменту катастрофи зусилля міжнародного співтовариства були спрямовані переважно на консервацію четвертого енергоблоку та зменшення наслідків трагедії. Разом із тим з точки зору екологічної безпеки Чорнобильська зона також виступає надзвичайно цінною територією для проведення наукових досліджень, у тому числі на міжнародному рівні, що потребує відповідного адміністративно-правового забезпечення.

Так, Т. Mousseau звертає увагу на те, що аварія на Чорнобильській АЕС 1986 р. дозволяє проводити ретельний аналіз впливу радіації на окремих людей і населення в масштабі екосистеми. Науковець розглядає сучасний стан знань щодо населення Чорнобильського регіону України та Білорусі після найбільшої цивільної ядерної аварії в історії. Дослідження генетичних

¹ Shumilo O., Lytvyn I., Shablusty V., Kornyakova T., Popovich I. Legal mechanism to ensure national security in the field of use of natural resources. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8 (3). P. 455.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

³ Moller A., Mousseau T. Conservation consequences of Chernobyl and other nuclear accidents. *Biological Conservation*. 2011. № 144 (12). P. 2787.

і фізіологічних ефектів значною мірою свідчать про значні травми осіб, які мешкають у більш радіоактивних районах Чорнобильського регіону. Більшість переписів популяцій для переважної кількості видів свідчать про те, що чисельність зменшується в більш радіоактивних районах¹.

О. Безпалова, С. Онопрієнко, С. Тарасов, С. Завальна та М. Старинський наголошують на тому, що екологічна безпека в загальному розумінні – це захист навколишнього середовища від стрімкої індустріалізації та урбанізації, зростання населення планети, економічного розвитку, зростання потреб людини в природних ресурсах. Сьогодні екологічна безпека є важливою складовою національної безпеки держави як фінансової, військової тощо. Кожна держава згідно з міжнародними документами має суверенне право самостійно визначати та впроваджувати політику у сфері навколишнього середовища та розвитку, а також несе відповідальність за те, щоб діяльність у межах її юрисдикції чи контролю не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших держав чи територій поза межами її юрисдикції².

Ми ж, у контексті актуальних викликів воєнного стану та раніше вказаних нами пріоритетів держави у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи, схильні розуміти екологічну безпеку, як невід’ємну складову національної безпеки, стан відносної захищеності глобальної екосистеми світу, а також навколишнього природного середовища в межах міжнародного співтовариства, держави, окремої громади від господарської та іншої діяльності людини, у тому числі продуктів та наслідків такої діяльності, надзвичайних ситуацій техногенного характеру та воєнних конфліктів.

У контексті особливостей забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України варто звернути увагу на те, що однією із таких особливостей є постійна екологічна модернізація на рівні підприємств, установ, організацій та органів публічної влади в Україні. Науковці розглядають «екологічну модернізацію» як подолання негативних впливів на довкілля з боку індустріального суспільства шляхом трансформації останнього за допомогою новітніх технологій³.

G. Curran акцентує увагу на тому, що екологічна модернізація, як у теорії, так і на практиці, має чимало переваг. Її головні переваги полягають у просуванні рішень щодо екологічного ризику та використання самих інститутів модернізації для сприяння промисловій та екологічній адаптації. Дослідник також аналізує відмінності між екологічною модернізацією та екологічною реструктуризацією, але навіть поверхнева екологічна модернізація може спровокувати екологічну реструктуризацію⁴. Екологічна

¹ Mousseau T. The biology of Chernobyl. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*. 2021. № 52. P. 87.

² Bezpalova O., Onoprienko S., Tarasov S., Zavalna Z., Starynskyi M. State environmental security in national and globalization aspects. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. № 9 (3). P. 804.

³ Там само. С. 797.

⁴ Curran G. Ecological modernisation and climate change in Australia. *Environmental Politics*. 2009. № 18 (2). P. 201.

модернізація як соціальна теорія привертає все більше уваги в екологічній соціальній науці загалом і дослідженнях управління навколишнім середовищем зокрема. Екологічна модернізація несе позитивне повідомлення про те, що поточний інституційний порядок здатний прийняти виклик екологічної стійкості¹. У цьому контексті звертаємо увагу на необхідність проведення досліджень у царині адміністративно-правового забезпечення екологічної модернізації органів публічної влади, підприємств, установ та організацій, у тому числі і об'єктів критичної інфраструктури як одних із ключових елементів забезпечення національної безпеки держави².

Ще однією особливістю забезпечення екологічної безпеки, як складової національної безпеки, є оцінювання ряду показників, пов'язаних із екологічною безпекою, зокрема так званого клімату екологічної безпеки як сукупності об'єктивних чинників, що мають вплив на діяльність підприємства, установи чи організації та формують у своїй сукупності специфічне ціннісне, нормативне, організаційне, інституційне середовище з точки зору екологічної безпеки. Формування та подальше оцінювання клімату екологічної безпеки є особливо важливими в контексті діяльності органів публічної влади. Високі стандарти екологічної культури публічних службовців набувають особливого значення в контексті дотримання Цілей сталого розвитку ООН. Варто також бути свідомими того, що відповідно до окремих досліджень загальний організаційний клімат мав значний вплив на клімат безпеки, а останній, у свою чергу, був пов'язаний із самозвітами щодо дотримання правил і процедур безпеки, а також участю в діяльності, пов'язаній з безпекою, на робочому місці. Вплив загального організаційного клімату на показники безпеки опосередковувався кліматом безпеки, тоді як вплив клімату безпеки на показники безпеки частково опосередковувався знаннями безпеки та мотивацією³.

Водночас на рівні органів місцевого самоврядування вкрай важливим є моніторинг екологічної безпеки громад. Так, Х. Тао стоїть на тому, що оцінка екологічної безпеки міст є основою для зміцнення міського екологічного менеджменту та прийняття міських екологічних рішень. У цьому контексті важливою є побудова системи індексів оцінки міської екологічної безпеки, що складається з якості навколишнього середовища, контролю забруднення та екологічного будівництва⁴.

Неможливо оминати увагою і таку фундаментальну особливість забезпечення екологічної безпеки, як тісний взаємозв'язок з екологічною освітою. Китайський дослідник Х. Yang стверджує, що екологічна освіта – це

¹ Pataki G. Ecological modernization as a paradigm of corporate sustainability. *Sustainable Development*. 2009. № 17 (2). P. 82.

² Denysov, A. I., Bershov, H. Y., Krykun, V. V., Zhydovtseva, O. Protection of critical infrastructure facilities as a component of the national security. *Cuestiones politicas*, 2021. № 37 (71). P. 797.

³ Neal A., Griffin M., Hart P. The impact of organizational climate on safety climate and individual behavior. *Safety Science*. 2000. № 34 (1). P. 99.

⁴ Tao X. Urban environmental safety evaluation based on fuzzy matter-element theory. In: 22nd Chinese Control and Decision Conference. Xuzhou, 26 May – 28 August 2010. P. 3589.

вид освітньої діяльності, в основі якого лежить взаємозв'язок між людиною та навколишнім середовищем. Проведені науковцем дослідження показали, що екологічна освіта має деякі проблеми, такі як відставання екологічної свідомості, відсутність знань про охорону навколишнього середовища, нестача вчителів з екологічної освіти та ефективних методів екологічної освіти. Водночас науковець звертає увагу на потребу вдосконалення ефективної системи безпеки та побудови системи оцінки, вдосконалення системи нагляду та аудиту освітніх фондів, прискорення інтеграції міської та сільської освітньої інформації, щоб сприяти всебічному розвитку початкової та середньої шкільної екологічної освіти та обов'язкової освіти, сприяти екологічній обізнаності, щоб закласти належну основу для контролю забруднення навколишнього середовища та захисту здоров'я людини¹.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України постає гострою соціальною потребою загальнодержавного значення, а дослідження екологічної безпеки набувають особливого змісту в ході дотримання сталого розвитку держави в часи всеохоплюючої глобалізації та появи нових загроз навколишньому середовищу в умовах воєнного стану.

На рівні Основного Закону сутність екологічної безпеки багато в чому розкривається крізь призму врахування специфічних викликів, пов'язаних з Чорнобильською катастрофою. Водночас варто звернути увагу на те, що з моменту катастрофи зусилля міжнародного співтовариства були спрямовані переважно на консервацію четвертого енергоблоку та зменшення наслідків трагедії. Разом із тим з точки зору екологічної безпеки Чорнобильська зона також виступає надзвичайно цінною територією для проведення наукових досліджень, у тому числі на міжнародному рівні, що потребує відповідного адміністративно-правового забезпечення.

У контексті актуальних викликів воєнного стану та раніше вказаних нами пріоритетів держави у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи доречно розуміти екологічну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, стан відносної захищеності глобальної екосистеми світу, а також навколишнього природного середовища в межах міжнародного співтовариства, держави, окремої громади від господарської та іншої діяльності людини, у тому числі продуктів та наслідків такої діяльності, надзвичайних ситуацій техногенного характеру та воєнних конфліктів.

Щодо забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки України варто звернути увагу на такі особливості, як постійна екологічна модернізація на рівні підприємств, установ, організацій та органів публічної влади в Україні; оцінювання ряду показників, пов'язаних

¹ Yang X. A Study on the Environmental Education and Compulsory Education Equalization Issue-A case study of Shandong Province. In: International Conference on Biological Engineering and Pharmacy. Shanghai, 09-11 December 2016. P. 313.

із екологічною безпекою, зокрема так званого клімату екологічної безпеки як сукупності об'єктивних чинників, що мають вплив на діяльність підприємства, установи чи організації та формують у своїй сукупності специфічне ціннісне, нормативне, організаційне, інституційне середовище з точки зору екологічної безпеки; тісний взаємозв'язок з екологічною освітою.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Bezpalo O., Onopriienko S., Tarasov S., Zavalna Z., Starynskyi M. State environmental security in national and globalization aspects. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. № 9 (3). P. 797–806.
14. Curran G. Ecological modernisation and climate change in Australia. *Environmental Politics*. 2009. № 18 (2). P. 201–217.
15. Denysov, A. I., Bershov, H. Y., Krykun, V. V., Zhydovtseva, O. Protection of critical infrastructure facilities as a component of the national security. *Cuestiones politicas*, 2021. № 37 (71). P. 789–799.
16. Haraschuk V., Zelinska Y., Spasenko V., Shynkaruk O. Administrative and legal support challenges of environmental safety under globalization. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9 (2). P. 20–30.
17. Moller A., Mousseau T. Conservation consequences of Chernobyl and other nuclear accidents. *Biological Conservation*. 2011. № 144 (12). P. 2787–2798.
18. Mousseau T. The biology of Chernobyl. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*. 2021. № 52. P. 87–109.
19. Neal A., Griffin M., Hart P. The impact of organizational climate on safety climate and individual behavior. *Safety Science*. 2000. № 34 (1). P. 99–109.
20. Pataki G. Ecological modernization as a paradigm of corporate sustainability. *Sustainable Development*. 2009. № 17 (2). P. 82–91.
21. Shumilo O., Lytvyn I., Shablysty V., Kornyakova T., Popovich I. Legal mechanism to ensure national security in the field of use of natural resources. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8 (3). P. 455–470.
22. Tao X. Urban environmental safety evaluation based on fuzzy matter-element theory. In: 22nd Chinese Control and Decision Conference. Xuzhou, 26 May – 28 August 2010. P. 3589–3594.
23. Yang X. A Study on the Environmental Education and Compulsory Education Equalization Issue-A case study of Shandong Province. In: International Conference on Biological Engineering and Pharmacy. Shanghai, 09-11 December 2016. P. 313–315.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024

Oleksandr Iv. CHERVYAKOV,

PhD in Law

(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine)

THE ESSENCE AND FEATURES OF ENSURING ENVIRONMENTAL SECURITY AS A COMPONENT OF UKRAINE'S NATIONAL SECURITY

The article emphasizes that ensuring environmental safety as a component of Ukraine's national security is an acute social need of national importance, and environmental safety research acquires a special meaning in the course of maintaining the sustainable development of the state in times of comprehensive globalization and the appearance of new threats to the environment in the conditions of martial law.

It is noted that at the level of the Basic Law, the essence of environmental safety is largely revealed through the prism of considering the specific challenges associated with the Chernobyl disaster. At the same time, it is worth paying attention to the fact that since the disaster, the efforts of the international community have been directed mainly to the conservation of the fourth power unit and reducing the consequences of the tragedy. At the same time, from the point of view of environmental safety, the Chernobyl zone is also an extremely valuable area for conducting scientific research, including at the international level, which requires appropriate administrative and legal support.

It is emphasized that in the context of the current challenges of the martial law and the previously indicated priorities of the state in overcoming the consequences of the Chernobyl disaster, it is appropriate to understand environmental safety as an integral component of national security, the state of relative protection of the global ecosystem of the world, as well as the surrounding natural environment within the international community, the state, a separate community from economic and other human activity, including the products and consequences of such activity, man-made emergencies and military conflicts.

It has been established that in the area of ensuring environmental safety as a component of Ukraine's national security, it is worth paying attention to such features as constant ecological modernization at the level of enterprises, institutions, organizations and public authorities in Ukraine; assessment of a number of indicators related to environmental safety, in particular the so-called environmental safety climate as a set of objective factors that have an impact on the activity of an enterprise, institution or organization and form a specific value, normative, organizational, institutional environment from the point of view from the point of view of environmental safety; close relationship with environmental education.

Key words: *national security of Ukraine, essence, features, provision of ecological security, ecological modernization, ecological education.*